

Henrich Steffens – katarakt og lynild

Steffens' forelæsninger på Elers' Kollegium i Store Kannikestræde¹ kom til at betyde to ting. De viderebragte en beåndet oversigt over verdens tilstand, som den blev opfattet i den moderne, fortrinsvis tyske natur- og historievidenskab, og de markerede en genfødselse af den mundtlige tale i Danmark i nyere tid. Det sidste er vigtigere end det første, for måske er det første gang i dansk åndshistorie, at mediet, når alt kommer til alt, er vigtigere end budskabet. Begejstringens styrke først hos taleren, så hos tilhørerne er bevis på sandheden af det fremførte – hvad der naturligvis videnskabeligt betraget kan være et farligt ræsonnement.

Det følger dog langt fra heraf, at Steffens' budskab anno 1802-04 er ligeegyldigt. Det handler som bekendt om den tyske universalromantiks anskuelse: om sammenhæng i verden, om udviklingstrin i naturen, om nødvendigheden i historien, om et styrende princip i allet. Eller om opgivelse af en meningsskabende tydning til fordel for en total skepticisme. Steffens giver nemlig sidst i sin 9. og sidste indledningsforelæsning sine tilhørere valget mellem at modbevise alle hans påstande i den ydre verden, altså empirisk pille det hele i stumper, eller acceptere alt i deres egen indre verden, altså tilegne sig syntesen i tro.

Den moderne læser, der på baggrund af guldalderens mytologisering af Steffens' bedrift kaster sig over disse romantiske kernetekster i Johnny Kondrups nye udgave af indledningsforelæsningserne fra 1996,² kan måske have svært ved at forstå deres inspirerende kraft. De kan med deres teoretiske kategoriseringer virke både tunge og ujævne, især de naturvidenskabelige, hvori meget sandsynliggøres ved stofundersøgelser, som dog fremføres med vilkårlige vægtninger af usynlige kræfter. Helt urimelig er denne ahistoriske reaktion ikke. Er det, vi har for os, i indhold måske kun den udtørrede flodseng efter Steffens' fosser? Eller er den oprindelige, holdte tekst gjort akademisk-videnskabelig, fordi udgivelsen vel også var at betragte som en stillingsansøgning, der skulle ende hos den fantasiløse kronprins? Vi véd det ikke. Hovedvidnet er den 19-årige rationalistisk orienterede og filistrøse teologistudent Grundtvig, og han hæfter sig allerede i sin dagbog fra midten af december 1802 ved de mange kunstord og uforståelige udtryk, som stafferede talen. Stilblandingen er vel så den originale.

Og det kan netop have været den, der med elektriske stød vakte studerende og andre unge ved at være andet end systematisk og søvngig fremliren af definitioner af definitioner – således karakteriserede Steffens som gammel mand sin ungdoms filosofiundervisning hos den københavnske professor Børge Riisbrigh.³

Steffens er anderledes medlevende og visionær. Midt i nøgterne og tekniske redegørelser for relationen mellem ormenes og insekternes klasse kan han komme på en poetisk omskrivning af insekter som »frieladte Blomster, som svæve fra en Plante til en anden«, og han tager historien om planternes kønsliv ved insektbestøvning som yderligere bevis på rigtigheden af at anse dem for »flyvende Blomster« (4. Forelæsning).⁴ Eller han kan efter en lang drøftelse i 6. forelæsning af geognosi og kemi pludselig – som han udtrykker det – forlade de kemiske laboratorier og betragte jordkloden og dens liv udefra – som fra et imaginært rumskib:

Solen glöder i Planeternes Middelpunct, Lyset omfatter med evig Glands alt Levende, den hele Klode synes et Blomst, som aabner sine mangefarvede Blade, udaander sit Liv om Dagen og lukker sig om Natten, Varmen er en evig Vexel af Expansion og Contraction imellem hvilken alting oscillerer, Magnetismen har gennemtrængt hele Kloden og viser stiltiende til en hemmelig Regel, Electriciteten aabner og slutter det chemiske Vexelspils momentane Liv, Luften, bestandig foranderlig, og i al Forandring bestandig den samme, Klodens forunderlige Aande, indaandes, bindes, løses igjen og omslutter alt. Vandet – det Indifferentte, Formløse, af hvilket al Form synes oprunden, circulerer, bestandig bölgende, mellem det Faste. Imidlertid gjærer den alt bundfældte, anorgiske Masse (Jordklodens afsatte Scelet) med den sidste Gnist af Liv, endnu flammende under Æqvator. Et evigt vxlende Liv, censformigere under Polerne, mere brøget, mere glødende under Æqvator, udvælger med stigende Energie – og midt i denne brogede Vrimmel hæver sig lidt efter lidt gennem alle Gestalterne et mystisk Centrum, bestandig dybere og dybere skjult i Gestalternes indste Væsen, i det det tydeligere aabenbarer sig, skilles det Enkelte fra det Hele og bliver et Heelt i sig selv, den isoleerte Organisation bliver mere fuldendt; den Energie, med hvilken den kjæmper mod Massen, bliver vældigere, de Aftryk den paatvinger den betydningsfuldere. Endelig vogner, med den individuelle Skabning, Naturens usynligste, helligste Middelpunct – Fornuften. Selv Massen forædles ved den og Kunsten og Poesien formaaer at producere Gestalter, højere, ædlere, uendeligere, betydningsfuldere, end selv Naturen.

Formaae vi at erkjende den Soel, som oplyser alt? Kunne vi erkjende den evige Grundvold ved hvilken alt er fast og vist og evident, *uden hvilken* alting vakler, opstaaer ubegribeligt, forsvinder uden at forstaaes?

Med disse spørgsmålstegn slutter den 6. forelæsning,⁵ og den 7. begynder ikke med svarene. I et tekststykke som dette gemmer sig ikke blot poesi, der kunne skrives og blev skrevet af Oehlenschläger og Schack Staffeldt, men også digte af endnu ufødte moderne lyrikere som Johs. V. Jensen eller Thorkild Bjørnvig.

Og for resten rammer Steffens i dette syn tidsånden præcist. I »Prolog im Himmel« til første del af *Faust* lader Goethe netop ærke-englene se jordkloden dreje rundt i himmelrummet med skiftet mellem nat og dag; prologen er skrevet ca. 1799, men trykkes først i 1808. Hvad angår forestillingen om den regelmæssige vekslen mellem kontraktion og ekspansion, der antyder et hjertes slag, slutter Friedrich Hölderlin sin roman *Hyperion*, 1797-99, med disse linjer: »Wie der Zwist der Liebenden, sind die Dissonanzen der Welt. Versöhnung ist mitten im Streit und alles Getrennte findet sich wieder. Es scheiden und kehren im Herzen die Adern und einiges, ewiges, glühendes Leben ist Alles«.

Om Steffens' naturfilosofi dømmer H. C. Ørsted i et mindeskrift trykt året efter hans død i 1845, at hans åndrige og skarpsindige tanker vel ikke har været virkningsløse i det snart forgangne halve århundrede, men heller ikke har bidraget med »noget saadant reent Udbytte«, der retrospektivt fortjener fremhævelse.⁶ Ørsted fortsætter med den omhyggelige vurdering, at »her hos os hidrørte den store Virkning, han frembragte, ikke saameget fra den Lære, han meddelte, som fra den aandelige Bevægelse, han fremkaldte. Det er ikke blot den Kundskab, en

Forelæsning meddeler, hvorved den gavner; den kan virke meget, ved at sige *det*, hvorom man allerede havde nogen Kundskab, naar den kun vækker denne Kundskab til højere Liv og Klarhed. Hans Veltalenhed glimrede ikke mindre hos os end baade før og sildigere i Tydskland. Den tændte Aandens Luc hos Mange og var for *dem*, som medbragte det behørigte Anlæg, et lysende Exempel«.7 Det er kloge og besindige ord.

Magien i Steffens' *mundtlige fremstilling* kan desværre ikke rekonstrueres, men lader sig måske glimtvis »ahne« i hans sproglige rytme og hans skiften mellem logisk kategorisering og overraskende paradokser. Steffens medie er *det frit talte ord*, der blev så væsentligt og stadig er væsentligt i Grundtvigs og grundtvigiansk teologi og i den grundtvigske folkehøjskole. Grundtvig fik efter eget udsagn sin første inspiration til den høje vurdering af mundtlighed som liv over for fordømmelsen af skrift som død ved at opleve den ældre fætters forelæsninger – selv om der gik ganske mange år, før han selv lancerede sin lange kampagne for det levende ord.

Naturligvis havde der været udfoldelse af offentlig talekunst på dansk i Danmark før Steffens. Men den havde i taler ved flådens stabelafløbninger, i prædikener, i indlæg ved Højesteret, i taler holdt på latinskolerne ved kongelige mærkedage og i universitetsforelæsninger været fastlagt efter antikkens bedste teori og praksis. Først fra midten af det 18. århundrede kan den voksende tendens til individualisme også begynde at sætte sig igennem i talernes diktion. Talekunsten udvikles til et instrument, der kan udtrykke en personlighed – en størrelse, man ikke arbejder med i moderne betydning før i Ewalds dage. Holberg begynder ganske vist i sin historieskrivning og sine essays at indkredse begrebet, men kender ifølge *Holberg-Ordbog* ikke ordet. De nævnte eksempler på offentlige taler er endnu i begyndelsen af det 19. århundrede omhyggeligt polerede prøver af et anerkendt kunsthåndværk. De er ikke udtryk for en ægte fremvældende, ukontrolleret natur, et enestående sjæleliv. De følger samvittighedsfuldt regler givet for fremmede sprog og fremmede kulturer – til vidnesbyrd om, hvorledes antikkens beregnet lidenskabelige retorik i Norden er og forbliver et litteratsprog for de få.

Et paradigmeskifte på området kan iagttages i Det smagende Selskabs pris-konkurrence i 1818 om den bedste lovtale over helten fra Frederik II's nordiske syvårskrig, Daniel Rantzau. De prisbelønnede og derefter trykte resultater på henholdsvis 153 og 91 oktavsider, indgivet af den studerende P. Tetens og den tidligere Ribebisp V. K. Hjort, er faktisk så umulige som moderne dansk prosa, at det er en lettelse at konstatere deres absolutte mangel på indflydelse ved offentliggørelsen i Selskabets første (og sidste!) bind af en ny samling *Skrifter* i 1824. Trods alle de sindrige pointeringer – eller snarere netop på grund af dem – var konkurrenceteksterne om Rantzau både i genre og udførelse inderligt forældede, før de blev affattet.

Før Steffens er der kun beskedne forsøg med det rigtigt levende ord, og de afvikles betegnende nok i forbindelse med et nyt publikum. Den norskfødte Ulrik Green holder i 1765-66 offentlige foredrag i København om naturvidenskabelige emner og om menneskets plads i verden. Hans tilhørere var først og fremmest håndværkere. Green hævdede selv, at »En halv levende Stemme har mere Eftertryk end ti Døendes Raab, udført ved Bogtrykkere«. Der var en overgang ballade

mellem Greens ulærde deltagere og nogle universitetsstuderende, som følte deres lærdomsmonopol krænket af hans aftenmøder (som i øvrigt foregik i Det Petersenske Jomfrukloster på Amagerstorv). Green fik en livvagt af fire unge håndværksmestre til at forsvare indgangsdøren. Green havde haft kongelig understøttelse, og da den bortfaldt, viste det sig, at hans folkelige aftenskole ikke økonomisk kunne bære sig selv. Han døde i 1773 efter et uovervindeligt chok ved urolighederne i januar 1772 omkring Struensees arrestation.⁸

En anden forløber er den unge historieprofessor Frederik Sneedorff, der omkom ved en trafikulykke i England i 1792, kun 32 år gammel. Han læste i 1787 som privatdocent i København for 136 tilhørere over nyere europæisk historie og blev året efter ekstraordinær professor i historie. Den purunge Steffens overværede med glæde nogle af hans forelæsninger. Grundtvig mindes taknemmeligt Sneedorffs nybrydende indsats i *Mands Minde*-forelæsningerne på Borchs Kollegium i 1838: han oprandt »som en Kvist af tør Jord« og sagde til hovedstadens undren et levende og varmt ord på universitetet om fædrelandets og verdens historie – for første gang i 300 år, mener Grundtvig.⁹

Hvorledes Henrich Steffens fra og med den 11. november 1802 i salen på Elers' Kollegium fornyede det levende ord, er bekendt nok både fra vidner i samtiden og fra Steffens' langt senere nedskrevne erindringer. Det sidste først: Steffens fortæller her, at de ni indledningsforelæsninger var overmåde velforberejdet, nedskrevet i alle enkeltheder og gennemlæst mange gange før fremførelsen. De vandt efter Steffens' vurdering bifald i den mundtlige form, fordi de ikke udtrykte nogen kold lære, men derimod en varm stemning, de var identisk med »der gewaltsam hervorquellende Strom eines inneren Lebens, mühsam durch besonnene Ueberlegung zurückgehalten«.¹⁰ Det sidste er nærmest en ordret gengivelse af 1770'ernes definition af en ode – den mest lidenskabelige af tidens imitationer af antikkens poesi. Wessel har bedst og kortest leveret formlen i Mads' arie i *Kierlighed uden Strømper* (II.1):

Min Glæde er som Bekken:
 Den Bek, som sagte flød,
 Før den en Demning bød,
 Ei røre sig af Flekken;
 Da Demningen kom bort,
 Flød Bekken dobbelt fort.
 Min Glæde er som Bekken.

Johs. Ewald hævder, at man ved odeskrivning bør »være nogenledes kold, for at kunne skildre sin Ild«.¹¹ I indirekte opposition til Ewald-tidens onhyggelige stilkonstruktioner hævder Steffens, at hans retoriske form i 1802 ikke var nogen tilkæmpet kunst, men udbrud af hans natur, en tilværelsens fylde, som går over alle bredder og tager sit uvilkårlige løb.

Ved den 5. eller 6. forelæsning, fortsætter Steffens, havde han glemt sit manuskript. Det ville være et problem at mase sig igennem alle de forsamlede tilhørere og komme hjem efter det. Steffens følte sig i stand til at klare sig uden papirer og valgte altså at tale frit. Han fandt, at foredraget derved blev tydeligere, livligere og bedre end de foregående tekstbundne. Fra nu af talte han altid uden med-

bragt manuskript, skønt bogudgaven, han udsendte, demonstrerer, at han i hvert fald også omhyggeligt nedskrev de sidste *indledningsforelæsnings*.

Den følgende, meget dårligt besøgte forelæsningsrække om Goethes poesi har sandsynligvis været improviseret med udgangspunkt i oplæsning af medbragte digteriske tekster. Grundtvig kalder den i 1838 en gennemgang af Goethe, som Steffens »ej engang skrev og da mindre lod trykke«. ¹²

Samme Grundtvig vandrede som stud. theol. fortumlet de få skridt fra forelæsningerne hjem til logiet i Lille Brøndstræde (kvarteret bag Trinitatis) og nedskrev de for ham kun halvt forståelige brokker, han havde opfanget. Andre lod sig modstandsløst skylle med, helt til randen af vanvid. ¹³ Det har virket som en delvis eller total beruselse på den akademiske ungdom, der ikke var vant til den art åndelig dramatik på universitetet.

Den fornemmelse, Steffens selv havde af kraften i sin tales strøm, deltes af tilhørerne. Også de greb til vand-metaforer. Oehlenschläger nævner, med begyndende besindighed og afstandtagen fra fænomenet, i højsommeren 1806 »den brusende Steffenske Katarakte«, ¹⁴ hvad han fra Paris august 1807 over for H. C. Ørsted præciserer negativere som »en flydende Ström af Paradoxer«, først kildrende, så trættende med gentagelser. ¹⁵ Steffens voksede aldrig fra denne form for fremførelse. Den tyske forfatter Heinrich Laube følte sig 25 år derefter under Steffens' kateder ved Breslaus universitet som anbragt »unter dem Wasserfalle des Niagara: betäubendes, überwältigendes Getöse, rings stäubendes Wasser, stockfremde breitblättrige Pflanzen, auf einem einzelnen Felsen ein Wilder, der nach einem Wasservogel schießt und dann kopfüber mit der Flinte ins brausende Wasser springt.« Endog Steffens' tyske sprogfejl var medrivende – efter en skildring af hans stærke, med møjse kontrollerede gestik, der bestandigt hidser tilhørerne, fortsætter Laube sin sammenligning med et vandfald: »Und nun kommen die Worte dazu, die sich wie eine unerschöpfliche Flut aus seinem Munde stürzen, eine Welle will eher da sein als die andere, wie ausgerissene, fremdartig grüne Bäume fliegen auf den Wogenspitzen die ungewöhnlichen Gedanken mit herunter ins Auditorium, und das Gebrause, der fremdartige übervolle norwegisch-deutsche Ton, die zischenden Sprachfehler brausen, schäumen, toben rastlos, ruhelos durcheinander, nicht ein Sonnenstäubechen kann sich dazwischen-drängen – man wird betäubt, bedeckt, man schnappt nach Luft«. ¹⁶

De ældre og etablerede borgere misbilligede Steffens' optræden og udråbte ham til charlatan, markskriger, franskevolutionær, mens de unge følte strålen fra hans fakkel i deres inderste. ¹⁷ De, som lod sig tryllebinde af Steffens, famler alle efter at udtrykke hvorfor. Det er åbenbart et af hans paradokser, at hans væsen indeholdt noget udansk teatralisk, der imidlertid i øjeblikket kunne virke ægte og overbevisende, som en uvilkårlig udstrømning af hans personlighed. Steffens' søstersøn F. L. Zeuthen møder i 1824 onklen som en 50-årig yngling, i hvem et oprindeligt åndsliv træder frem med overordentlig magt: »for Steffens gjaldt aldeles ingen Maneer, intet Paataget, intet Tillært, ja ingen Lærdom, som ikke paa en eller anden Maade stod i Sammenhæng med det Personlige eller Menneskets aandelige Livskilde (...) Det Originale er just det, man ikke forud kan tænke sig til, hvor Virkeligheden gaar forud for Tanken, Billedet, Andre kunne danne sig«. ¹⁸ E. C. Werlauff husker over 60 år senere de bevægede timer i 1802 på Elers: »Hvad der især fængslede mange Tilhørere, som ikke kunde fatte eller føl-

ge hans Tankegang, var hans udmærkede Foredrag forenet med et høist imponerende Ydre og et melodiskt og klangfuldt Organ«. ¹⁹ Det ustandselige væld fra Steffens overdøvede åbenbart som naturkraft det konstrueret åndrige i Steffens' uophørligt vekslende kontrasteringer. De fik ellers juledag 1807 Oehlenschläger til fra Paris at skikke en irriteret »Honde-Post« hjem til sin forlovede med bl.a. følgende »natufilosophiske« godbidder: »Honden er Centripedal, Kadden Centrifokal-Kraften, Honden er Magnetismus, Kadden Elektricitet, Honden er det mandlige, Kadden det kvænlige Prænsib, Hunden er den attikanske Vapol, Kadden den medicæiske Venus. Hunden er Kad, Kadden er Hond«. ²⁰

Harmonisk afklaring blev aldrig Steffens' sag. Selv som gammel bevarede han sit bevægede hjerte og gærende unge sind. I et mindedigt over ungdomsvennen betegner Oehlenschläger ham i 1845 som en poetisk yngling og idealistisk vismand i ét, lige hjemme hos Ydun og Mimer: »Veltalenhed gav Læben Ord: / Som en Baritonstemme, / Halv Bas og halv Tenor«. ²¹ Steffens' første læremester, den nogle år yngre filosof F. W. Schelling, fremhæver i sin offentlige mindetale over den entusiastiske tilhænger den 24. april 1845 ligeledes den afdødes uopslidelige åndelige ungdom. ²² Med til billedet af den evigt flammende unge mand hører, at H. C. Ørsted i 1807 også kunne kalde Steffens »en Renomist, dog af en ædel Natur« (hvad der i Ørsteds kontekst ikke gælder den falsk beskedne praler og løgner Jens Baggesen). ²³ »Renomist« er den tids glose brugt om de prikne og selvhævende tyske studenter i burschenschafterne, der konstant løber hinanden på ærmet for at få anledning til at finpudse deres mandsære i dueller.

Steffens var i det hele taget en person i konstant bevægelse – en provokation over for de flegmatiske københavnere, han gerne rent fysisk havde skubbet noget mere liv i. Han var anderledes i temperament og kunne – i lighed med senere Georg Brandes og Herman Bang – ikke blot lide under det, men også drage fordel af det. F. L. Zeuthen så i 1824 med undren og beundring, hvorledes den grånende emigrant feteredes af alle hovedstadens udmærkede mænd: »I dybe, aandfulde Blik, i Fylde af Phantasie og Følelse, saavel som i den personlige Fremtræden og det uforberedte Ords Magt var han dem vist ogsaa alle overlegen«. ²⁴ Ved en storstilet fest for Steffens i Studenterforeningen talte han til hver af sine gamle tilstedeværende venner: »Talen, som syntes aldeles uforberedt, holdtes med den højeste Pathos og med en overordentlig Gesticulation«, og Zeuthen husker, at mens han selv græd af rørelse, stod Poul Martin Møller ved siden af og lo over den uvante fremstillingsform. ²⁵ Endnu så sent som 1834 hørte Zeuthen Steffens tale for et fuldt auditorium i Berlin, sin gamle stil tro: »Ingen pleiede at udtale sig mere hensynsfrit, og naar han kom i Exstase (hvori han let kom og hvori han ogsaa maatte komme, naar man ret skulde glæde sig over ham), saa faldt mange ubegrændsede Udtryk, som neppe altid vare at forstaae ganske bogstaveligt«. ²⁶ Kamma Rahbek siger i marts 1807 den jævne sandhed om Steffens' væsen i anledning af kronprinsens vægring mod at gøre ham til universitetslærer: »At bruge Munden er jo dog vor gode Vens egentlige Talent«. ²⁷

Oehlenschläger river sig energisk ud af fænomenet Steffens' tryllekreds. Det sker afgørende i et grundigt brev den 11. august 1807 fra Paris til H. C. Ørsted, hvor han i sin berettigede iver efter at komme ud af Steffens' skygge bliver uretfærdig over for ham. Men også Oehlenschlägers raseri er pragtfuldt til vidnes-

byrd om Steffens' karisma. Oehlenschläger bedømmer Steffens negativt ud fra hans aldrig udeblivende forfængelighed og partiånd: »i enkelte Øjeblik kan han selv yttre en sand, skiön og ædel Fölelse – men Gud bedre det. Fristeren kommer strax og giör det til Intet. Neppe har det rene Himmellys flammet et Par Minuter; förend de brogede blaagule Jordflammer stige op fra Praasen, og fortære det; og da ryger det ilde«. ²⁸

Efter at begge korrespondenter har fordøjet bombardementet på København og bortførelsen af flåden i september-oktober 1807, genoptages drøftelsen. Den rolige H. C. Ørsted forstår i sit svar til Oehlenschläger den 1. november 1807, at Steffens uden at stikke dybt besidder en mangfoldighed i kundskaber: tager man hans heldige overblik »for det de ere, Lynglimt til Veiledning, saa lærer man meget af ham«. ²⁹

Også for Grundtvig er Steffens snarere ild og lys end vand og medrivende strøm. Han sætter allerede ti år efter indledningsforelæsningerne filosofisk reflekterende Steffens ind i en universal- og nordenshistorisk sammenhæng, da han sidst i sin *Verdenskrønike*, 1812, rapporterer, at Steffens oprådte med »en Kraft og Ild i Aand og Ord, Øie og Gebærder«, men at det var godt, at »Han kom og svandt som et Luftsyn«, ³⁰ for ellers havde han nok forvirret hovederne i Danmark. »Luftsyn« betyder på denne tid hyppigt meteor, som nævnes mange gange i Ossian-digtene. Steffens' berømte gebærder havde Oehlenschläger ironiseret godmodigt over, da han i januar 1806 fra Berlin for sin forlovede skulle skildre Steffens' nyfødte datter, der »allerede vrikker og slaær Takten med Hovedet ligesom sin Fader« på katedret. ³¹

I sin egen pædagogiske praksis efterlignede den unge Grundtvig imidlertid ikke Steffens. Carl Steensen Leth på Egeløkke blev 1806-08 undervist ved hjælp af en frygtindgydende udenadslære, og som historielærer ved Schouboes moderne gymnasie-institut 1808-11 valgte Grundtvig på gammeldags solid vis at diktere sine foredrag til eleverne i stedet for at vække og omtumle som fæteren. ³²

Et kvart århundrede senere tager Grundtvig atter Steffens' indsats frem i sine *Mands Minde*-foredrag over verdenshistorien 1788-1838. Grundtvig er nu sikker på, at Steffens' år i Danmark 1802-04 var en verdenshistorisk begivenhed. I forelæsningen den 21. september 1838 beskriver Grundtvig, hvorledes han på trods af Steffens' svære stil med tyskheder og kunstord oplevede en personlig omvæltning af sine kendte værdier ved hans fremtræden: »Sproget, han førte, Tonen, han talte i, Ilden, han sprudede, *det slog mig paa Timen, saa jeg følte, der ogsaa i Ordets Verden er en himmelhøj Forskjel som paa Ild og Vand, saa det begejstrede Ord, om man end slet ikke forstaa eller kan udstaa, hvad det har at føre, dog, saa længe det lyder, hersker som en Konge midt imellem sine Fjender*«. ³³ Her tog Grundtvig det første – altså det store – skridt fra det 18. til det 19. århundredes åndsliv.

I et udkast understreges oplevelsen yderligere: Steffens dukkede op pludseligt, uden kald og varsel, og stillede sig på lærestolen »som Fyr og Flamme, en tysk Filosof og Æstetiker af den nyeste Skole, langt mer poetisk end alle de Digttere, man kjendte, legende med Lynild som en ungdommelig Sevs, og, ved en besynderlig Tilskikkelse, vort Modersmaal tusend Gange mægtigere end de, der aldrig kom over Elben, – tænk Dem det, om De kan! da ser De den lyslevende Herakles

mellem Skyggerne i Hades«. Indtrykket af dette dunkle syn var for Grundtvig dengang omtrent virkningen af Steffens' tale, for ellers var hans kunstsprog uforståeligt og pudserligt, og hans kunst- og naturopfattelse temmelig uklar og forunderlig sværmerisk.

Men at der virkelig er noget til, man ikke blot for Spas, men for ramme Alvor, maa kalde *Begejstring*, ja, at der i Menneske-Barmen kan slumre en højere Livs-Kraft, som, naar den bryder ud i en tilsvarende Ordstrøm, og vi ikke haardnakket stopper vort Øre, henriver os med sig, til den standser, – derom blev jeg levende overbevist; og denne højere Veltalenhed, dette vingede Ord, der, i det mindste saa længe det varer, saa længe det lyder, svæver som en mægtig Aand over vore Isser, troner som en Konge midt iblandt sine Fjender, *det lærte jeg at kjende og beundre, at elske og ønske mig, og dermed var jeg omvendt til Tro paa Livs-Kraften i det usynlige, paa Aand og Aands-Verden, som noget aldeles virkeligt, og som en langt højere og kraftigere Virkelighed, end den, vi se for Øjne.*

Og her vil Grundtvig som videnskabsmand finde nøglen til menneskegåden i hvert folk og hver tid, hos hele slægten som hos individet, for

medens det aandløse Ord kun er saa meget værdt som den Tankerække, det mere betegner end udtrykker, saa er derimod det aandfulde Ord sin egen Hovedsag, fordi Aand er dets Hovedindhold, saa dets Virkning beror ikke paa det øjeblikkelige Bifald, det skaffer en Tankerække, men paa Indtrykket og Fastheden af den Tro, det altid vækker paa Aandens Verden.³⁴

Det er årsagen til, at Steffens virkede stærkere på Grundtvig, der så godt som ikke begreb ham, end på dem, der bedre forstod hans anskuelse og tilegnede sig mere af den. Mediet var det egentlige budskab i Steffens' forelæsninger.

Grundtvigs endelige monument over Steffens er digtet i *Berlingske Tidende* den 14. marts 1845 i anledning af hans død i Berlin en måned før. Steffens er nu blevet det mundtlige ords lynildsmand, dvs. englen, der påskemorgen væltede stenen fra Jesu grav før opstandelsen.³⁵ Han sprængte »Bautasten« i Nord – fejlagtigt af Grundtvig identificeret som gravsten – og gav frit rum til store syner:

Ja, den fri, den stærke Tale
Om hvad *Haanden* griber ei,
Men hvad dog fra dybe Dale
Baner sig til Stjerner Vei:
Ordet, som af *Aanden* føres,
Skaber Syn hvor Røsten høres,
Vaagned, *Steffens!* her med dig!

Det levende mundtlige ords genopstandelse – det var Steffens' varige åndshistoriske bedrift.

Noter

1. Bidraget er en omarbejdet og udvidet version af et indlæg holdt ved en reception på Elers' Kollegium den 30. august 1996 i anledning af Johnny Kondrups udgivelse for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab af Henrich Steffens: *Indledning til filosofiske Forelæsninger*.
2. Se C. H. Kochs anmeldelse her s. 227-242.
3. Heinrich Steffens: *Was ich erlebte. Aus der Erinnerung niedergeschrieben*, Breslau, II, 1840, s. 15-17.
4. Henrich Steffens: *Indledning til filosofiske Forelæsninger*, udgivet af Johnny Kondrup, 1996, s. 66. Det nette billede genbruges senere i dansk romantik, jf. Vilh. Andersen: *Danske Studier* 1893, s. 101-102, note I (som ikke udtømmer materialet); også J.G. Herder har brugt det i et efterladt digt, løseligt dateret til perioden 1762-75, »Das Lied vom Schmetterlinge«, hvor sommerfuglen i str. I tiltales »Blüthe selbst, ein fliegend Blatt« (citeret efter *Gedichte*, ved Johann Georg Müller, Stuttgart u. Tübingen, I, 1817, s. 157).
5. Steffens: *Indledning til filosofiske Forelæsninger*, 1996, s. 113-114.
6. *Henrich Steffens – en mosaik*, ved Aage Jørgensen, 1977, s. 118.
7. Sammesteds s. 120.
8. Ida Falbe-Hansen: Har Grundtvig haft Forgængere paa Højskoleundervisningens Omraade? i: *Danskeren. Tidsskrift for Land og By*, VI, 1891, s. 1-22, opr. i hendes *Oehlenschlägers nordiske Digtning og andre Afhandlinger*, 1921, s. 187-201.
9. Ellen Jørgensen: *Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800*, 1931 (1960), s. 209-216; *Mands Minde 1788-1838. Foredrag over det sidste halve Aarhundredes Historie, holdte 1838 af Nik.Fred.Sev. Grundtvig*, ved Svend Grundtvig, 1877, s. 54, jf. s. 548-549 samt 550. Udtrykket om kvisten opvokset af den tørre jord er måske en allusion til Kristus-profetien i Esajas 53,2.
10. Heinrich Steffens: *Was ich erlebte*, Breslau, V, 1842, s. 55.
11. Samtlige Skrifter I, Fortale (1780), i: Johannes Ewalds *Samlede Skrifter*, ved Hans Brix og V. Kuhr, III, 1916, s. 240.
12. *Mands Minde*, 1877, s. 275.
13. Laurids Engelstoft meddeler i en optegnelse af den 25. januar 1804, at Steffens har fået to studenter ved navn Seyer og Scheel til at gå fra forstanden, mens den unge Oehlenschläger er blevet halvgal af omgangen med ham (Historiske Optegnelser af Caspar Peter Rothe og Laurids Engelstoft, ved Ludvig Daae, i: *Historisk Tidsskrift*, Kristiania, 2. Rk., IV, 1884, s. 332-333).
14. *Breve fra og til Adam Oehlenschläger 1798-1809*, II, 1945, s. 32.
15. Sammesteds s. 274.
16. Heinrich Laube: *Reisenovellen*, Leipzig, 1835, citeret efter *Henrich Steffens – en mosaik*, 1977, s. 53 og 54; i Aage Jørgensens fortræffelige antologi findes også s. 127 f. et instruktivt signalement af mennesket Steffens, skrevet af Povl Eller som indledning til en Steffens-ikonografi.
17. Et eksempel er beretningen fra Povel Dons til Christian Molbech fra maj 1804, tr. ved L. Schrøder i *Danskeren. Tidsskrift for Land og By*, III, 1890, s. 13-14.

18. *Henrich Steffens – en mosaik*, 1977, s. 96.
19. E. C. Werlauff: Danske, især københavnske, Tilstande og Stemninger ved og efter Overgangen til det nittende Aarhundrede. Efterladte Optegnelser, i: *Historisk Tidsskrift*, 4. Rk., IV, 1873-74, s. 293 (skrevet 1866).
20. *Breve fra og til Oehlenschläger 1798-1809*, III, 1945, s. 77-78, jf. den lidt ældre udtalelse om »Vittighed«, dvs. åndrigheid, som Steffens' uden tvivl stærkeste evne, en vittighed, Oehlenschläger dog mener »taber sig ligesom Veltalenheden i en Jargon og mangler Fylde, Bevægelighed og Blomstren« (sammesteds II, s. 275).
21. *Oehlenschlägers Poetiske Skrifter*, ved F.L. Liebenberg, XXIII, 1861, s. 85-86.
22. *Henrich Steffens – en mosaik*, 1977, s. 114.
23. *Breve fra og til Oehlenschläger 1798-1809*, III, 1945, s. 10.
24. F.L. Zeuthen: *Mine første 25 Aar*, 1866, citeret fra *Henrich Steffens – en mosaik*, 1977, s. 96.
25. Sammesteds s. 98.
26. Sammesteds s. 102-103.
27. *Breve fra og til Oehlenschläger 1798-1809*, II, 1945, s. 215.
28. Sammesteds s. 275.
29. *Breve fra og til Oehlenschläger 1798-1809*, III, 1945, s. 9.
30. Nik. Fred. Sev. Grundtvigs *Udvalgte Skrifter*, ved Holger Begtrup, II, 1905, s. 384.
31. *Breve fra og til Oehlenschläger 1798-1809*, I, 1945, s. 211.
32. Grundtvigs kontrolbog over Carl Steensen Leths fremskridt er udgivet af K. E. Bugge i *Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast*, I, 1968, og igen af Gustav Albeck i *N. F. S. Grundtvigs dag- og udtogshøjer*, I, 1979. To bevarede elev-afskrifter fra Schouboes Institut kan sammenholdes med Grundtvigs manuskripter, jf. William Michelsen: *Den sølsomme forvandling i N. F. S. Grundtvigs liv. Studier over tilblivelsen af Grundtvigs historiesyn*, 1956, s. 46-71.
I disputatsen *Skolen for livet. Studier over N. F. S. Grundtvigs pædagogiske tanker*, 1965, s. 337-338, forholder K. E. Bugge sig i øvrigt skeptisk til Steffens' betydning for udviklingen af Grundtvigs pædagogiske tanker. I et der nævnt udkast til den første *Mands Minde*-forelæsning mener Grundtvig ellers, at envejsforedraget på en time eller halvanden bør afveksle med en friere form, hvorunder også tilhørerne af og til kan få et ord indført og således være med til at udvikle en bedre skoleform. Dette var, fortsætter han lidt overraskende, hvad hans frænde Steffens i sin tid forsøgte, skønt uden held, og hvad han nu selv agter at gentage: »det store Gavn, jeg høstede af hans Tiltale, der vel faldt mig saare mørk og syntes mig urimelig, men tiltalte mig dog lyslevende, det skulde trøste mig, hvis det nu ogsaa mislykkedes mig at fremkalde en ordentlig Vexel-Virkning« (*Mands Minde*, 1877, s. 512). Foregribelsen af en fiasko på netop dette punkt skulle desværre vise sig berettiget – både Steffens og Grundtvig udstrålede for stor autoritet til at kunne etablere en fri drøftelse på lige fod med de tilstedeværende.
33. *Mands Minde*, 1877, s. 274.
34. *Mands Minde*, 1877, s. 533 f.
35. *Udvalgte Skrifter*, IX, 1909, s. 46.